

Питання, що потребує ясності

В українській історіографії можемо знайти чимало термінів-міфологем, які були «накинуті» історіографією російською. Ці терміни мають не так науковий, як ідеологічний характер, орієнтуючи істориків на певне бачення минулого, яке вигідне росіянам. На жаль, чимало таких термінів унаслідок різних обставин були прийняті українськими істориками — більше того, освячені авторитетом доволі знаних дослідників.

Приміром, відомим поняттям-міфологемою став термін «Рюриковичі». Насправді цей термін з'явився й поширився в новочасній російській історіографії — у давніх документах він відсутній. У них, коли йшлося про руських князів, зазвичай було зазначено, що вони мають своїм далеким предком князя Володимира Святославовича, належать до «Володимирового племені». І це цілком адекватно відображало ситуацію. Адже діти князя Володимира, клан Володимировичів, став правити в різних землях Східної Європи, на теренах, які, так ми вважаємо, входили до складу Руської держави.

Якщо використовувати термін «Володимировичі», то це дає підстави говорити, що початки Русі — в Києві. Однак істориків Росії такий підхід не влаштовував. Їм потрібно було довести, що Русь походить зі «справжніх» російських земель, зокрема із землі Новгородської, де правив напівміфічний Рюрик, від якого буцімто походили руські князі, котрі потім правили в Києві. Хоча насправді

«походження від Рюрика», що звучить у літописних джерелах, викликає чимало запитань. Як, зрештою, і «стародавність» Новгороду, який помітно поступався давністю Києву. І все ж наші історики традиційно користуються російським терміном «Рюриковичі», фактично відмовляючись від «українського первородства» Русі.

Зараз російські історики (не без вказівки високих політиків) затіяли нову термінологічну війну. Вони відмовляються від поняття «Київська Русь», замінюючи його такими, як «Давня Русь», «Давньоруська держава». Зокрема таку заміну здійснили в підручниках з історії. І робиться це для того, щоб зайвий раз не нагадувати, що Київ був центром Русі. Хоча, як засвідчують документальні джерела, під Руссю в X—XII стст. переважно розумілося середнє Подніпров'я з центром у Києві (приблизно в межах сучасних Київської та Чернігівської областей).

Одним із термінів, який використовувала в ідеологічних цілях як російська імперська, так і радянська історіографія, став термін «Галицько-Волинське князівство».

Почнемо здалеку. Терени Московії, яка стала прямою попередницею Російської імперії і звідки столиця перемістилася до Петербурга, в давні часи не сприймалися як Русь. Для означення цієї території використовувався термін «Залісся». Наприклад, він широко фігурує в поемі «Задонщина», в якій оповідається про Куликовську битву 1380 р. А військо князя Дмитрія Донського, котрий вважається переможцем у Куликовській битві, навіть іменується «ордою Заліською».

Проте для російських імператорів важливо було показати, що саме вони є нащадками князя Володимира, який хрестив Русь, а також нащадками інших київських князів. Для них важливо було до-

вести «перетікання Русі» з Києва до Москви, відповідно, династичну спадкоємність київських та московських правителів. Це, зокрема, знайшло відображення у відомому київському «Синописі» 1674 р., котрий став основним підручником з історії в Російській імперії у XVIII ст.

Російській імперській владі необхідно було «довести», що засновником Москви й, відповідно, династії московських правителів був знаний київський князь (таку роль було відведено Юрію Долгорукому); що столиця Русі з Києва спочатку перемістилася на північ, у місто Володимир-Суздальський, а потім — у Москву. І що саме Москва очолила боротьбу за звільнення Русі від так званого татаро-монгольського поневолення.

І не так важило, що тут маємо справу більше з міфологією, ніж з історією. Бо насправді жодного «перенесення столиці» й, відповідно, князівського престолу із руського Києва до Залісся (Володимира і Москви) не відбувалося. Саме ж Залісся у 1237—1240 рр. було завойовано татарами й увійшло в політичну систему Золотої Орди. Що ж до правителів «справжньої» Русі, то їхня залежність від Золотої Орди була незначною, на відміну від князів Залісся. Останні вважалися ординськими васалами, отримуючи від золотоординських ханів дозволи на правління та сплачуючи їм чималі податки. Так, до кінця XVII ст. московські князі вважалися підданими Чингісидів — династії, яка правила в Золотій Орді. Саме в умовах ординського панування відбулося піднесення Московського князівства, яке згодом стало однією з найвпливовіших державно-політичних структур Золотої Орди.

Реальними ж спадкоємцями Давньої Русі київського періоду стало не Залісся (Московське князівство), а державні утворення на Пра-

вобережній Україні — передусім Волинь і Галичина. Недаремно місцеві правителі йменували себе князями, ба навіть королями Русі.

Однак така інтерпретація історичного спадку Русі аж ніяк не влаштувала російську історіографію. Для останньої важливіше було «довести», що центр Русі з Києва, ще до так званого татаро-монгольського поневолення, перемістився до Володимира-Суздальського, а пізніше, уже за часів «татаро-монголів», — до Москви. Натомість Волинь і Галичина залипалися такою собі периферією Русі, яка не відіграла помітної ролі в державотворчих процесах на руських землях.

Насправді, якщо звернутися до автентичних джерел, картина виглядає інакше. Саме терени Правобережної України у XIII ст. іменувалися Руссю. Цей термін, який відігравав важливу роль для політичної та й, зрештою, етнічної ідентифікації далеких предків сучасних українців, ніби «дрейфував» зі Сходу, Київщини та Чернігівщини, на Захід. У період Середньовіччя і навіть пізніше саме терени сучасної України іменувалися Руссю, чи навіть Росією. У складі королівства Польського, а потім Речі Посполитої існувало воєводство Руське. Терени нинішнього Закарпаття, яке опинилося у складі Угорського королівства, теж іменувалося Руссю. А представників місцевого населення угорці іменували «орос», тобто русинами. Слово «русини» на Закарпатті дожило до нашого часу — щоправда, зараз переважно є вживаним у політичному підтексті.

Щодо Залісся, тобто корінної Росії, то тут термін «Русь» почав використовуватися лише із середини XIV ст. Тоді місцеві літописці для політичної ідентифікації замість поняття «Суздальська земля» починають вживати поняття «Руська земля». Цікаво, що така «русифікація» Залісся припала на час загибелі Руського коро-